

Mahmut BOLAT

Doçent, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü/Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Kırşehir/Türkiye

Associate Professor, Kırşehir Ahi Evran University/Faculty of Arts and Sciences/Department of History/Division of History of the Republic of Turkey, Kırşehir/Türkiye

eposta: mbolat@ahievran.edu.tr

 <https://orcid.org/00000-0003-2276-6018> - RorID: <https://ror.org/05rrfpt58>

Atıf/Citation: Bolat M. 2023. Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Kalkınma Politikaları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye, 307-323.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1355580>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	05.09.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	21.09.2023
Yayın Tarihi/Published:	29.10.2023

ATATÜRK DÖNEMİ HÜKÜMET PROGRAMLARINDA KALKINMA POLİTİKALARI

Öz

Atatürk önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kuran kadroların temel şiarı olan düzen ve ilerleme fikri doğrultusunda, Türkiye'de planlı iktisadi ve sosyal kalkınma görüşü cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hakim olmuştur.

Bu anlamda planlı iktisadi ve sosyal kalkınma, dönemin bütün hükümetlerinin temel hedefi olmuş ve bu hükümetler programlarında, Türkiye'nin kalkınması için gerekli stratejileri dönemin siyasi konjonktürü, ülkenin içinde bulunduğu şartlar, sahip olduğu kaynaklar ve toplum yapısına göre belirlemişlerdir.

Atatürk Dönemi hükümetlerine bakıldığında, bu hükümetler kısa süreli Fethi Okyar ve Celal Bayar hükümeti dışında İsmet İnönü tarafından kurulmuş ve bu hükümetlerin belirlediği stratejiye göre Türkiye'nin kalkınma hamleleri gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu doğrultuda, Atatürk Dönemi kalkınma hamlelerinde başlangıçta, ülkenin kalkınmasının sağlanmasında özel girişimciliğin asıl itici güç olacağı noktasından hareketle, devletin de desteğinin olduğu liberal politikalar benimsenmiştir. Bu politikalarla hedeflenen amaç; devlet destekli bir özel sektör oluşturmak ve kalkınmayı bu özel girişimciler vasıtasıyla gerçekleştirmektir.

Bu düşünceye ve uygulanan politikalara rağmen, sermaye birikimi ve nitelikli işgücü eksikliği, altyapı sorunları ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkisi nedeniyle hedeflenen amaçlara tam olarak ulaşamamıştır. Bu nedenle, 1930'lu yıllardan itibaren özel girişimciliğin soyutlanmadığı devletçi politikalar uygulanmaya başlanmış ve kamu kesimi ekonomik dinamiklerin anahtarı pozisyonuna gelmiştir.

Bütün bu süreçte klasik bir tarım toplumunun dönüşümünü sağlayarak, tarım sektörü yanında sanayi sektörünün de gelişimi hedeflenmiş, bunun yanı sıra yapılan inkılaplarla, toplumsal dönüşüm de sağlanmaya çalışılmış ve özellikle eğitime yapılan yatırımlar, ülkenin kalkınmasına büyük katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Devletçilik, İsmet İnönü, Kalkınma Politikaları, Liberalizm

DEVELOPMENT POLICIES IN GOVERNMENT PROGRAMS DURING ATATÜRK'S PERIOD

Abstract

In line with the idea of order and progress, which were the basic slogan of the cadres who founded the Republic of Turkey under the leadership of Atatürk, the view of planned economic and social development has been dominant in Turkey since the first years of the republic.

In this sense, planned economic and social development was the main goal of all governments of the period and these governments determined the necessary strategies for Turkey's development in their programs according to the political conjuncture of the period, the conditions of the country, its resources and social structure.

When we look at the governments of the Atatürk period, these governments were established by İsmet İnönü, except for the short-term government of Fethi Okyar and Celal Bayar, and Turkey's development moves were tried to be carried out according to the strategy determined by these governments.

In this direction, in the development moves of the Atatürk period, initially liberal policies with the support of the state were adopted, based on the point that private entrepreneurship would be the main driving force in ensuring the development of the country. The aim of these policies is; was to create a state-supported private sector and realize development through these private entrepreneurs.

Despite this idea and the implemented policies, the targeted goals could not be fully achieved due to the lack of capital accumulation and qualified workforce, infrastructure problems and the impact of the 1929 World Economic Depression. For this reason, since the 1930s, statist policies that did not isolate private entrepreneurship began to be implemented and the public sector became the key to economic dynamics.

In this whole process, the development of the industrial sector as well as the agricultural sector was aimed by ensuring the transformation of a classical agricultural society, social transformation was tried to be achieved with the reforms made, and especially investments in education made a great contribution to the development of the country.

Keywords: Atatürk, Statism, İsmet İnönü, Development Policies, Liberalism

Giriş

XX. yüzyılın başlarında ulusal girişimcilerden oluşan bir sınıf yaratmak amacıyla olan devletlere göre sermaye birikimi sürecini belirleyen koşullar, doğrudan doğruya kendileri tarafından belirlenmeliydi. Türkiye’de de II. Meşrutiyet Döneminde, İttihat ve Terakki hükümetleri bunu açıkça ifade etmiş ve bir sanayiye teşvik yasası çıkararak bunu uygulama sahasına dökmüşlerdi. Cumhuriyet döneminde de devam eden bu anlayışta özel girişimciler, kalkınma görevini üstlenen kişiler olarak görülmüşlerdir. (İnsel 1996: 136-137)

Bu politikada, yeni burjuvazi devletçi olmalıydı yani varlığı, doğrudan doğruya devlet tarafından yaratılan maddi olanaklara bağımlı olmalıydı. Devletin doğrudan etki alanı içinde kalmalı ve kendisine gösterilen yerin dışına çıkmamalıydı. İşadamlarının yanı sıra sivil ve asker bürokratların bir bölümü de bir süre sonra bu faaliyetler içerisinde yer aldılar ve bu yeni girişimci sınıfı güçlendirdiler. Devlet, bu yarı-resmi girişimlerden yararlanarak kalkınma hamlelerini denetleyebiliyor ve bu faaliyetler içindeki varlığını, göze görünmeden sürdürülebiliyordu. Bu yolla yönetici kadro iktisadi aktörlerle iletişim kanalları oluşturmuş ve iktidarının ittifak temelini genişletmişti. (İnsel 1996: 138-139)

Planlı kalkınmada ise dünyada iktisadi ve sosyal kalkınmanın planlanması düşüncesi Bolşevik Devrimi ile gündeme gelmişti. İç savaştan başarı ile çıkan Bolşevikler ekonomik sorunları aşmak için NEP (Sermaye sahipleri ve köylülere sağlanan sınırlı ayrıcalıklara dayanan “Yeni Ekonomik Politika” (New Economic Policy)) projesini yaşama geçirmişlerdi. Fakat bu girişimin başarısızlığı ve yaratabileceği sorunlar sosyalist planlama fikrini ortaya çıkarmıştı ki Sovyet planlaması gerek teorik temeli, gerekse uygulamaya yönelik model ve teknikleri ile dünyayı etkilemiş ve birçok ülke bu deneyimden özellikle yaşanan kriz dönemlerinde faydalanmıştır. (Çavdar 2007: 31)

Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran yönetici sınıfın siyasal tasarımını belirleyen kaynaklardan birisi, pozitivizmin şiarı olan “düzen ve ilerleme” fikridir (İnsel 2006: 616) ki bu anlamda, iktisadi ve sosyal kalkınmanın planlanması düşüncesi Türkiye’de de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren etkisini göstermiştir. 1923’te yapılan İzmir İktisat Kongresi’nde kalkınmanın sağlanmasında özel girişimciliğin asıl itici güç olacağı, devletin özel sektörü teşvik etmesi ve desteklemesi gerektiği ilan edilmişti. 1930’lu yılların başına kadar uygulanan bu politika, Kongre’de alınan kararlarla uyumlu bir çizgide seyretmiş ancak, ülke ekonomisinde beklenen gelişmeler sağlanamamıştır. Özel sektörde gerekli sermaye birikiminin olmaması, altyapı sorunları, nitelikli işgücü yetersizliği ve 1929 ekonomik buhranının etkileri gibi durumlar, bu politikada hedeflenen sonuçların gerçekleşmesinde ciddi engel oluşturmuştur. (Atakişi ve Cebeci 2022: 160)

Bu süreçte İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey’de kalkınmayı sağlayacak yatırımların ancak devlet eliyle yapılacağına inanan biriydi. Talat Paşa kabinesinde de sanayi ticaret nazırı

olan Mustafa Şeref Bey'in bu görüşünde, II. Meşrutiyet döneminde etkili olan "Milli İktisat" düşüncesi ve yine Bolşevik Devrimi sonrası elde edilen iktisadi kazanımların da etkili olduğu söylenebilir. Nitekim 1930'lu yılların başlarında Mustafa Şeref Bey, dönemin başbakanı İsmet İnönü ile SSCB'ye yapmış olduğu gezide, Sovyet Planlama Teşkilatı'nın çalışmalarını ve sanayi alanındaki atılımlarını yakından görme fırsatı bulmuştur. Nihayetinde, takip eden günlerde Sovyet uzmanlarının İktisat Vekaleti'ndeki sanayi planı çalışmalarına katılmaları ve SSCB'den sağlanan kredi, Sovyet örneğine göre bir planın yaşama geçmesini sağlamış olmakla birlikte, bu girişime genel bir planlama olarak bakılmaması gerekir ki sonuçta bu çalışma "Birinci Beş Yıllık Sanayi" programı olarak adlandırılmıştı. Buradaki temel ilke, "ithal ikamesi" doğrultusunda kurulacak olan sanayi hamlesinin devlet tarafından gerçekleştirilmesiydi. Dünya Ekonomik Buhranının etkisi ile kısıtlı bir şekilde gerçekleştirilmek durumunda kalınan ithalat nedeniyle ilk sanayi programındaki ithal ikamesi uygulaması daha sonraki hemen hemen tüm iktisadi plan çalışmalarında da devam ettirilmiştir. Mustafa Şeref Bey'in, İş Bankası grubunun baskısıyla görevinden ayrılmak durumunda kalması sonrası yerine geçen Celal Bayar'ın devletçilik politikası da İttihat ve Terakki'nin son dönem kabinesinin ulusal burjuva yaratma çabasına uygundu. Bu anlamda bu dönemde kamu yatırımlarında devlete ait iktisadi kuruluşlar, özel kesimin sermaye birikimine doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmuşlardır. (Çavdar 2007: 32-33)

Bu doğrultuda, Atatürk Dönemi kalkınma politikalarında ilk dönem genellikle liberal dönem olarak adlandırılır. Bu dönem, devlet yardımı ile canlandırılmaya çalışılan bir liberal dönemdir yani devletin yardımı ile özelleştirme politikası izlenmiştir. İkinci dönem ise devletin ekonomiye yoğun olarak ve doğrudan girdiği ve devletçi politikaların izlendiği bir dönem olarak adlandırılır. (Küçük 1971: 212)

1. İnönü Hükümetlerinin Programlarında Kalkınma Politikaları

Atatürk Dönemi hükümetlerine baktığımızda, bu süreçte 22 Kasım 1924 ile 3 Mart 1925 arası Fethi Okyar Hükümeti ve 1 Kasım 1937'den Atatürk'ün vefatına kadar geçen süre içerisinde de Celal Bayar'ın önderliğinde kurulan kısa süreli hükümetler dışındaki bütün hükümetlerin İsmet İnönü liderliğinde kurulduğu görülmektedir.

29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin ilan edilmesi sonrası Türkiye ekonomisi, hızlı bir dönüşüm içerisinde girmiş ve bu süreçte, ekonominin içinde bulunduğu yetersiz iktisadi koşullar, yapılması öngörülen politikaların da temelini oluşturmuştur. 1923 sonrası dönemde liberal ekonomi anlayışının hakim olduğu görülmekle birlikte bu durum, ekonomi içerisinde kamu kesiminin varlığının tamamen soyutlandığı anlamına da gelmemektedir. (Çelik ve Çetiner 2019: 124)

Bu doğrultuda, 1923-1929 arası dönemde uygulanan kalkınma politikası, genel hatlarıyla özel girişimin teşvik edildiği, devlet müdahalesinin sınırlı olduğu bir yapıdadır.

Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Kalkınma Politikaları

Gelişimi sağlayacak kurum ve kuruluşların meydana getirilmesi de bu yapının olağan sonuçlarıdır. (Çelik ve Çetiner 2019: 124)

Cumhuriyetin ilanının bir gün sonrası kurulan ilk İnönü Hükümetinin, hükümet programı İsmet İnönü tarafından TBMM’de açıklanırken, pozitivizmin şiarını kendine rehber edindiğini söyleyebileceğimiz İnönü yaptığı konuşmada; TBMM’nin öteden beri takip ettiği gelişim ve ilerleme için, barış içerisinde bir huzur için, ısrarlı bir şekilde sürdürdüğü politikanın, kendi hükümeti için de hareket tarzı olacağını söylemiş ve başında bulunduğu hükümetin şiarının faaliyet, gayret ve iş yapma arzusu olduğunu belirtmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 85)

Cumhuriyetin bu ilk hükümeti sonrası 6 Mart 1924 ile 22 Kasım 1924 arası ikinci hükümette İsmet İnönü önderliğinde kurulmuş ve bu dönemde de ilk İnönü hükümeti döneminde uygulanan politika devam ettirilmiştir. 17 Kasım 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulduğu ve tartışmaların yaşandığı siyasi ortam içerisinde İnönü’nün istifası üzerine hükümeti kurma görevi ılımlı kişiliği ile bilinen Fethi Okyar’a verilmişti. Fakat Fethi Bey’in bir süre sonra ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanı’na bakışı - ki Fethi Bey bu isyanı çok büyük bir tehlike yaratmayacak yerel bir hareket olarak görmüştü -, İnönü’nün bu isyan hakkında Fethi Bey’e karşıt görüşü ve Atatürk’ün de bu görüşü desteklemesi üzerine Fethi Bey’in istifası sonrası, 3 Mart 1925 tarihinde hükümeti kurma görevi yeniden İnönü’ye verilmiştir.

1 Kasım 1927 tarihine kadar sürecek bu hükümetin programının TBMM’de müzakeresi sırasında İnönü, hükümetin genel siyasetinin belli olduğunu, dış politikada iyi ilişkilerin korunacağını, bayındırlık, ziraat ve sağlık alanında uygulanan politikaların, ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda geliştirileceğini, cumhuriyetin verimli, randımanlı politikalarının maliyede, eğitimde, iktisadi ve adli sahada devam ettirileceğini, ülke savunması için gerekli tedbirlerin alınarak, askeri gücümüzün arttırılacağını ve iç politikada huzur ve sükunun sağlanması hedefinde olduklarını belirtmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 122)

Bu hükümet döneminde 1926’da, Dr. Camille Jacquard’ın başkanlığında İstatistik Umum Müdürlüğü kurulmuş, Ticaret ve Tarım Bakanlıkları kaldırılmış ve bu çalışmalar İktisat Vekaleti bünyesinde birleştirilmiştir. Bütün bu gelişmeler, bilgi toplayabilecek ve belli hareketlere hız kazandırabilecek güçte örgütlenmeler kurmaya yönelik iradenin ürünüydüler. (İnsel 1996: 150-151)

Bu dönemde devlet, yeni oluşan yerel sanayileri korumak amacıyla onlara tekel kurma hakkı tanımıştır. Örneğin, 1925’te kurulan şeker tekelleri, ithalat tekelleriyle güçlendirilmiş, böylece ithal ürünler, uluslararası fiyatların üstünde olan iç üretim fiyatından satılabilmişlerdi. 1927’de çıkarılan Sanayiye Teşvik Yasası, sanayi ve madencilik alanında

faaliyet gösteren girişimlere önemli ayrıcalıklar tanımış ve daha da önemlisi, vergi muafiyeti getirmişti. (İnsel 1996: 142)

Ekonomik kalkınma yolunda önemli bir tarihsel dönemeç olan Türkiye İktisat Kongresi'nde, yeni Türkiye Devleti'nin iktisat politikalarını belirleyecek kararlar alınmış, bu kongrenin açış konuşmasında Atatürk: *"Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisat zaferleriyle taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler sürüp gidemez, az zamanda söner"* diyerek, iktisadi bağımsızlıkla siyasi bağımsızlığın birbirinin ayrılmaz parçası olduğunu vurgulamıştı. Yine kongrede İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt, karma ekonomi modelinden söz ederek, iktisadi girişimlerin kısmen devlet, kısmen de özel girişim tarafından üstlenilmesi gerektiğini söylemiş ve bu durum 1929'a kadar ülkenin genel ekonomi politikasını belirlemiş ve zaman zaman devletin ekonomiye müdahalesini de içinde barındıran bir liberal iktisadi politika izlenmiştir. İzlenen bu politika gereği hükümet, 1920'lerden itibaren özel birikime elverişli bir ortam yaratacak, doğrudan destek sağlayacak, bazı önemli çıkar çevrelerinin eğilimlerini yansıtacak ve iktisat politikası kararlarının hazırlanmasına yardımcı olacak yeni örgütler kurmuştur. (Yaktı ve Soylu 2011: 679) Bunlardan birisi 1924'te Atatürk'ün önyak olduğu İş Bankası'nın kuruluşudur. Atatürk o dönemde, bankanın kuruluş sermayesinin dörtte birini bankaya yatırmıştır. İktisat Bakanı Celal Bayar hükümetten çekilmiş ve bu bankanın genel müdürlüğüne atanmıştır. Otuz üç kurucu ortağın üçte birinden çoğu, Atatürk'e yakınlığıyla tanınan siyaset adamlarıydı. Bu bankanın daha da ilginç bir özelliği, bütün yönetim kurulunun, milletvekillerinden oluşmasıydı ki hatta içlerinden ikisi de bakandı. (İnsel 1996: 139)

Bir diğer örnek ise iktisat politikalarının özel girişimciliği desteklemeye öncelikle yöneldiği bir dönemde, 25 Haziran 1927'de kurulan Âlî İktisat Meclisi (ÂİM)'dir. Bu tür meclisler, 19. yüzyıl başlarında Fransa, Almanya, İtalya gibi ülkelerde görülen ve iktisat politikasının şekillenmesi amacıyla oluşturulmuş yardımcı bir kuruluşlardır. Daha çok danışma organı niteliği taşımaktadır. (Yaktı ve Soylu 2011: 679-680)

İlk örneklerine Avrupa'da rastlanan bu ekonomi danışma kurullarından esinlenen hükümet, bu ülkelerdekine benzer bir kuruluşu Türkiye'de kurmuştu. Bu kuruluşta yer alan üyelerin yarısını bakanlar kurulu atıyor, diğer yarısını da sanayi ve ticaret odalarıyla, meslek kuruluşları belirliyordu. (İnsel 1996: 150)

Âlî İktisat Meclisi kanun tasarısının 24 Mart 1927 tarihli gerekçesinde, bu meclisin kurulma amacı şu şekilde belirtilmiştir: I. Dünya Savaşı'na katılan bütün ülkeler, savaş bitiminden sonra azalan üretim güçlerini, kaynak ve araçlarını yeni oluşan koşullarda düzenlemek için, iktisat şuraları oluşturmuşlardır. Bu doğrultuda, Türkiye'de de ülkenin genel iktisadi gelişimini inceleyerek hızla ilerlemesini sağlamak amacıyla alanında uzman kişilerden oluşan bir kurul oluşturulması zorunlu görülmüştü. Âlî İktisat Meclisi'nin Avrupa'daki örneklerinden bir farkı, sınıfsal çıkar çatışmalarını uzlaştırmanın dışında özel

Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Kalkınma Politikaları

kesimin bazı isteklerinin hükümete ulaştırılmasında aracı rolü üstlenmesi olmuştur. (Yaktı ve Soylu 2011: 680-681)

Bu arada, 1 Kasım 1927 tarihinde yeniden hükümeti kurma görevi verilen ve bu hükümeti 27 Eylül 1930 tarihine kadar devam eden İnönü, hükümetinin TBMM’de programını beyan ederken, izleyecekleri siyaset üzerinde ayrıntılı bir demeç vermeyi lüzumlu görmediğini, çünkü yıllardan beri uyguladıkları politikalarda bir değişiklik olmayacağını ifade etmiştir. Sözlerine devamla İnönü, yine de izleyecekleri siyasetin basit bir çerçevesini çizmiştir. Buna göre; iç politikada vatandaşların hür, emniyet ve huzur içerisinde bir yaşam sürdürmesi gayesini taşıdıklarını, dış politikada dostluk politikasının uygulanmasına devam edileceğini ve uluslararası alanda Türkiye’yi endişeye düşürecek herhangi bir sorunu bulunmadığını, eksik bulduğu bayındırlık bütçesinin otuz iki milyon liraya yükseltileceğini, bütçeden elde edilecek gelirleri, gelecek seneler için ülkenin savunması yanında özellikle imar faaliyetlerinde kullanmak niyetinde olduklarını, iktisadi sahada, ülkenin açıklarını kapatmaya yoğunlaşacaklarını ve genel olarak tasarrufa riayet edileceğini ve yeni hükümet kurulurken bazı bakanlıkları birleştirmeyi düşündüklerini söylemiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 134-135)

Liberal dönem olarak adlandırılabilir bu dönemde devletin politikası, ulusal burjuvazi yaratmaya yönelikti ve bu amaca uygun olarak bir takım örgütler kurularak düzenlemeler yapılmıştı. Bununla birlikte, ülkenin ticaret açığı 1929 yılında ciddi bir dengesizlik halini almış ve Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değer kaybı hızlanmıştır. Oluşan ödemeler dengesi açığının kapatılması amacıyla ithal ikameci olanakların araştırılmasına ve sanayileşmenin hızlandırılmasına yönelik yeni öneriler getirmek üzere ÂİM’den 1929 Haziran’ında “Türkiye’nin İktisadi Programı”nı hazırlaması istenmiştir. ÂİM’nin başlattığı bu program hazırlama işini, aralık ayında Şakir Kesebir’in bakan olarak bulunduğu İktisat Vekaleti üstlenmiştir. Bundan dolayı “Şakir Kesebir Planı” olarak anılan plan için Kesebir başkanlığında kurulan bir komisyon ülkenin çeşitli yerlerinde incelemeler yapmıştır. Bu plan Dünya Ekonomik Buhranı nedeniyle uygulanamasa da Türkiye’deki ilk iktisadi program çalışması olması bakımından önemlidir. (Yaktı Soylu 2011: 682-683)

Bu arada TBMM başkanının başkanlığında “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti” kurulmuştu. Cumhurbaşkanı bu kuruluşun resmi koruyuculuğunu üstlenirken, milletvekilleri de kurucu üyeliğini yapmışlardı. Cemiyetin hedefleri şu şekilde belirlenmişti: Halka biriktirme, tutumlu yaşama, savurganlıkla mücadele etme, yerli ürünleri çevreye tanıttıp benimsetme, bu ürünlerin niteliğini iyileştirme ve fiyatlarının düşürülmesini sağlama alışkanlıklarının kazandırılması. (İnsel 1996: 152)

Bunlarla birlikte 1929 Dünya Ekonomik Buhranı 1930’larda devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini gerektiren ve içe dönük kalkınma modeli olarak tanımlanan, yeni bir ekonomik sistemin uygulanmasını zorunlu kılmıştır. Böylelikle Türkiye, 1923-1929

döneminde uyguladığı liberal ekonomi politikalarını bırakmak zorunda kalmış ve devletçilik ilkesinin uygulandığı bir döneme geçiş yapmıştır. (Atakişi ve Cebeci 2022: 161) Bu dönemde yaşanan ekonomik buhran ve buna bağlı olarak yüksek işsizlik oranı ve tüm dünyada yaşanan liberal doktrinin başarısızlığı ve sonuçları, ekonomiye yön veren temel dinamiğin kamu kesimi olması sonucunu doğurmuştur. Başka bir deyişle, yaşanan gelişmeler Türkiye ekonomisi için 1930'lu yılların devletçi yapısını meydana getirmiştir. (Çelik ve Çetiner 2019: 125)

Bu arada 27 Eylül 1930'da İnönü'ye hükümeti kurma görevi verilmiş ve 4 Mayıs 1931'e kadar sürecek olan beşinci İnönü Hükümeti kurulmuştur.

TBMM'deki hükümet programı ve müzakeresi sırasında İnönü, hükümetinin izleyeceği siyasetin genel ve ana hatları ile senelerden beri takip edilen yolun aynı olacağını beyan etmiştir. İç politikada, cumhuriyetin gereklerine göre ilerleme sağlanması, vatandaşların huzur ve emniyeti için çalışılması ve bunların geliştirilmesi, kültürel ve sosyal birliğini korunması ve pekiştirilmesi, dış politikada ise Milli Mücadeleden beri kurulmuş olan dostluk siyasetinin korunması ve geliştirmesi ve yine milli çıkarlarımız göz önünde tutularak yeni dostlukların tesis edilmesinin amaçlanmakta olduğunu ifade etmiştir. Milli savunma alanında ihtiyatlı ve tedbirli bulunmanın gerekli ve zorunlu olduğunu söyleyen İnönü, cumhuriyete kadar ihmal edilmiş olan ülkenin imarınının, hükümet faaliyetinin başlıca sahası olacağını, her sahada milli birlik ve emniyetin sağlanacağını ve iktisadi gücün geliştirileceğini ifade etmiştir. Eğitim alanında mesleki eğitime önem verileceğini, okulların her türlü olumsuz tesirden uzak tutulacağını, düzenli ve ahlaki bir zihniyetle eğitim faaliyetlerinin sürdürüleceğini söyleyen İnönü, sağlık alanında bulaşıcı hastalıklarla mücadele edileceğini, sağlık ve sosyal yardım faaliyetlerinin ve adli alandaki düzenlemelerin genişletilerek devam ettirileceğini ifade etmiştir. İnönü sözlerine devamla; genel anlamda ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda gerekli düzenlemelerin yapılacağını, gelişmelerin devam ettirileceğini, cumhuriyetçi ve halkçı bir hayatın korunması ve geliştirilmesi, vatandaşların haysiyet ve şerefine korunması, siyasi, milli ve iktisadi gelişme için ilk şart olan düzenin korunmasının adli güvenceye alınacağını belirtmiştir. Yine, iktisadi sahada aynı politikaları sürdüreceklerini, iş kanunu ve işçilerin durumlarının düzenleneceğini ve bu işle özellikle meşgul olacaklarını da ifade etmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 145-146)

1930'da İnönü, hükümetin kamu harcamaları konusunda yaptığı tercihleri savunurken "ılımlı devletçilik" kavramını ortaya atmıştır. Devletçilik kavramının ortaya atılması, CHP'nin siyasal tercihlerine ilişkin bir savunma stratejisi olduğu noktasında, özellikle iktisadi aktörler tarafından eleştirilmiştir ki esasen devlet, devletçilik politikasını resmen uygulamaya başlamadan önce de ekonomik etkinlik içindeki ağırlığını koruyor, üretim ve ithalat tekellerini işletme hakkı veriyor, mal ve hizmetlerin en büyük tüketicisi olmayı sürdürüyor ve sanayi etkinliklerini 1927 Teşvik Yasası'nda olduğu gibi doğrudan destekliyordu (İnsel 1996: 165)

Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Kalkınma Politikaları

Altıncı İnönü hükümeti ise 4 Mayıs 1931 ile 1 Mart 1935 yılları arasında görev yapmıştır. İnönü TBMM’de hükümet programını açıklarken; hükümetinin ülkenin iç ve dış politikada barış ve huzur havası içerisinde yaşamasına birinci derecede önem verdiğini belirterek, dış politikada hedefin; dostluklar tesisi, uluslararası anlaşmalar yapılması, uluslararası toplantılara ve kuruluşlara katılım olduğunu söylemiştir. İç politikada huzur ve güvenliğin korunmasının temel görevleri olduğunu ifade eden İnönü, adli makamların bu amaca uygun olarak daima takviye edileceğini belirtmiştir. Eğitimde az masrafla daha çok vatandaşı eğitmek gayesinde olduklarını, sağlık ve sosyal alanda mücadele ve yardım hizmetlerinin arttırılarak devam ettirileceğini, imar faaliyetleri ve memleketin iktisadi durumunun geliştirilmesinin, hükümetinin başlıca önem verdiği konulardan olduğunu ifade etmiştir. İktisadi buhran karşısında ülkenin ihtiyatlı olması gerektiğini söyleyen İnönü, bununla birlikte ülkenin ürün çeşitliliğinden dolayı iktisadi buhranla mücadele etme noktasında ümitli olduklarını ve ciddi bir sarsıntıya maruz kalmadan öngörülen programları uygulayabileceklerini de sözlerine eklemiş ve bunun için gerekli en büyük tedbir olarak bütçede tasarrufu en üst seviyeye çıkaracaklarını ifade etmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 217-218)

Bu dönemde, 1933 yılında “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” hayata geçmiş ve temel olarak sanayi sektörünün ekonomideki payının artırılması hedeflenmiştir. Dönemin temel doktrini, iktisadi başarının ancak planlı bir ekonomi politikasıyla sağlanabileceği şeklindedir. Bu ilk planda hedeflenen amaçlara ulaşılabildiği görülmektedir ki hedefler planın öngördüğü zaman aralığının öncesinde tamamlanmış ve böylece başarılı bir kalkınma hamlesi gerçekleştirilebilmiştir. Bununla birlikte uygulamaya konulacağı dönemde başlayan savaş nedeniyle İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın uygulanması mümkün olmamıştır. (Çelik ve Çetiner 2019: 125)

Bu yıllarda da varlığını sürdürdüğünü gördüğümüz ÂİM’in 5 Ocak 1933’teki toplantısında birinci gündem maddesini, Türkiye’de sanayinin nasıl kurulup geliştirileceği oluşturmuştu. Burada, ülkenin hızlı bir iktisadi kalkınma gerçekleştirememesinin temel sebebi sermaye kıtlığına bağlanmıştır. Hükümet bu sorunu, kurduğu bankalar ve devlet işletmeleri ile aşmaya çalışmış, bütçe olanakları ve başka bazı zorunlu tasarruf yöntemleri ile de desteklemeye çalışmıştır. ÂİM’in bu kurumlardan bazısına yönelik eleştirileri etkili olmuş ve buna bağlı olarak da kurulması düşünülen Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası kanunlarında yapılan değişikliklerle bu iki kurum yerine 3 Haziran 1933 tarihinde Sümerbank kurulmuştur. (Yaktı ve Soylu 2011: 684)

Bir danışma organı niteliğinde kurulan ÂİM, getirdiği önerilerle Sümerbank’ın kurulmasında oynadığı rol yanında Türkiye’de planlama çalışmalarının başlatılmasında da öncü olmuş, Türkiye’de ilk iktisat programı örneğinin oluşturulmasında ve hazırladığı raporlarla KİT’lerin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır Bununla birlikte, danışma organı

niteliğini tam olarak yerine getiremeyen ÂİM, ticaret sermayesine olan yakınlığı nedeniyle daha çok bu grubun sözcüsü gibi çalışmıştır. Yine ÂİM kuramsal görevini, yani iktisat politikalarına müdahale etme işini hiçbir zaman yerine getirememiş ve bu nedenle de devletçiliğin güçlü olduğu 1935'te, hükümet tarafından kapatılmıştır. (Yaktı ve Soylu 2011: 691-692; İnsel 1996: 150)

Atatürk dönemindeki yedinci İnönü hükümeti ise 1 Mart 1935'te kurulmuş ve 1 Kasım 1937'ye kadar görevini sürdürmüştür.

İnönü TBMM'de hükümet programını açıklarken; hükümetinin şimdiye kadar olan hükümetlerinde olduğu gibi sade bir programa sahip olduğunu, amaçlarının Türk toplumunun barış ve güven içerisinde ilerlemesini sağlamak olduğunu söylemiştir. Ekonomi alanında zamanın şartlarının gittikçe zorlaştığını ifade eden İnönü, memleket içinde üretimi ve yerli malların tüketimini arttıracak uygulamaları teşvik etmeyi gerekli gördüğünü ve sanayileşmeye verdikleri önemin arttığını, sanayide kullanılan hammaddelerin fiyatlarında indirim yaparak bunların kullanımının arttırılacağını ifade etmiştir. Bundaki amacın genel hizmet ve şirket masraflarını indirerek ve gerekse de yerli ürün ve mamullerin fiyatlarını ucuzlatarak bu alanda bir genişleme ve ilerleme sağlamak olduğunu kaydetmiştir. Demiryolları, rıhtım ve limanların devlet elinde bulunmasının faydalarının her geçen gün daha iyi anlaşıldığına vurgu yapan İnönü, dış politikada barış ve güvenliği korumak ve teşkilatlandırmak için çalıştıklarını, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin her zamankinden daha sıcak olduğunu da özellikle vurgulayarak "*Sovyet sanayiinin güzel eserleri sanayileşme hayatımızda ebedi dostluk hatıraları olarak yükselmektedir*" sözleri ile Türkiye'nin sanayileşme programında, Sovyet etkisini dile getirmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 235-236)

İsmet Paşa'dan sonra söz alan İzmir milletvekili Halil Menteşe, geçmişte ülkenin iktisadi kapitülasyonların baskısı altında kaldığından, ülke sanayisinin neredeyse tamamen ortadan kalktığını ve bir ziraat ülkesi haline geldiğini, ihtiyaç duyduğu mamulü ithal etmek zorunda kaldığını ve bu yüzden de ödemeler dengesinde sürekli açıklar verildiğini ve açığın dış borçla kapatılmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Bu borçları ödemek içinde devletin diğer alanlarda uygulamaya çalıştığı yatırım programlarını layıkıyla yerine getiremediğini, iktisadi kapitülasyonların kaldırılması sonrasında ise birinci görevin ödemeler dengesini, ülkenin iktisadi dengesini kurmak olduğunu söylemiştir. İktisadi dengeyi kurmak için bir ziraat memleketi haline gelmiş olan ülkenin diğer alanlarda da yatırım yapması gerektiğini söyleyen Menteşe, bu sahada özel teşebbüslerin yapamayacağı büyük işleri devletin üzerine almasının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda iktisadi şartların müsait olduğu sahalarda bir an önce fabrikalar kurarak ülkenin kendine yetecek bir duruma gelmesi ve iktisadi bağımlılıktan kurtulmada, devletin faal bir görev alması gerektiğini ifade etmiştir. Yine İsmet Paşa'nın konuşması sırasında izah ettiği devletçilik anlayışına açıklama getiren Menteşe, Türkiye'de uygulanan devletçilik anlayışının diğer ülkelerde olduğu gibi iktisadi sahadan özel teşebbüsleri ihraç etmek değil, onların yapamayacağı ve ülkenin ihtiyaç duyduğu

Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Kalkınma Politikaları

alanlarda devletin yatırımları gerçekleştirmesi olduğunu söylemiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 237)

2. Fethi Okyar Hükümeti Programında Türkiye'nin Kalkınma Politikaları

17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile başlayan dönemde gerginleşen iktidar-muhalefet ilişkileri sonucu İnönü'nün istifası sonrası hükümeti kurma görevi ılımlı kişiliği ile bilinen Fethi Okyar'a verilmiş ve 22 Kasım 1924'te Okyar tarafından kurulan hükümet 3 Mart 1925'e kadar görev yapmıştır.

Bu hükümetin reisi Fethi Okyar TBMM'de yaptığı konuşmada, İnönü hükümetinin takip ettiği politikalar doğrultusunda ilerleneceğini beyan etmiştir. Buna göre; Milli Savunma sahasında Türk ordusunun gerek teşkilat ve gerekse de teçhizat açısından kuvvetini arttırmak, adli sahada Türk vatandaşlarının medeni milletlerce de kabul edilen esaslarla hukukunu temin etmek, iç politikada sağlanan genel huzurun sağlanması yolunda gayret göstermek, memurların hak ve görevlerini tanzim için öteden beri başlanmış olan çalışmalarını devam ettirmek gayesinde olduklarını belirten Okyar, iktisadi sahada tasarrufa riayet edeceklerini, milleti zarara sokan vergilerin düzenleneceğini ve aşarın kaldırılmasına yönelik atılan adımların takip edileceğini ve rejî idaresinin kaldırılacağını da ifade etmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 97-99)

Okyar hükümetince eğitimde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu doğrultusunda ilerleneceği, bayındırlık alanında, yol ve köprülerin inşası ile memleketin ulaşım sorunlarının çözümü, ekonomik sahada madenlerin millet yararına işletilmesi hedeflenmiştir. Ziraat alanında tarımın teşviki, iç üretimin korunması üretimin ve üretim araçlarının artırılması, hayvancılık ve tarımda görülen hastalıklara karşı tedbirler alınması ve ormanların korunması için de gerekli tedbirlerin alınarak, teşkilatlar kurulması hedeflenmiştir. Ticarete, sanayinin gelişim ve ilerlemesi için yeni tesislerin açılmasına devam edileceği, sanayicilere teşviklerin verileceği, sanatkarların üretim araçlarına sahip olabilmesi için kredi imkanlarının sağlanacağı, ihracatı arttırmak için tedbirler alınacağı belirtilmiştir. Sağlıkta, bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin temel gaye olacağı ve sağlık alanında teşkilatlanmaya azami gayret sarf edileceği, dış politikada ise milli çıkarlarımızı koruyacak tarzda ve mütekabiliyet esasına göre bir politika benimseneceği ifade edilmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 99-100)

Fethi Bey'den sonra söz alan Konya milletvekili Refik Bey, İsmet Paşa'nın başbakanlıktan çekilip yerine Fethi Bey geldiğinde bütün milletin kendisinden beklediği şeyin bu kıymetli vaatler olduğunu söylemiş ve milletin hakiki arzu ve temayüllerine tercüman olan TBMM'nin, Fethi Bey'in yanında olacağını belirtmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 102)

Fethi Okyar'ın, hükümetinin programını açıkladığı TBMM konuşmasında aşarın kaldırılmasına yönelik atılan adımların takip edileceğini ifade etmişti ki bu verginin

kaldırılması onun hükümeti döneminde gerçekleştirilmiş ve Aşar Vergisi 17 Şubat 1925'te kaldırılmıştır. Bu dönemin iç politikadaki önemli bir sorunu, 13 Şubat 1925'te çıkan Şeyh Sait İsyanıdır ki bu isyan sırasında hükümetin uyguladığı politika şiddetli bir muhalefetle karşılaşmış ve bunun sonucu Fethi Bey 2 Mart 1925'te istifa etmiştir.

3. Celal Bayar Hükümeti Programında Türkiye'nin Kalkınma Politikaları

1937 yılında İnönü'nün istifası üzerine başbakanlığa Celal Bayar getirilmiş ve bu birinci Bayar hükümeti de 1 Kasım 1937 ile 11 Kasım 1938 tarihleri arasında görev yapmıştır.

Bayar, TBMM'de hükümetinin programını açıkladığı konuşmasına; kendi hükümetinin olduğu gibi, parti hükümetlerinin kendilerine özel bir programı olmadığını, takip edecekleri programın TBMM'nin arzu ve iradelerini toplayan Cumhuriyet Halk Partisi'nin realist ve dinamik programı olduğunu söyleyerek başlamıştır. Hükümetinin, daima daha kuvvetli, daha refahlı, hür ve müstakil Türkiye halinde ifade edilmesi de mümkün olan bu programın başarılması işini üzerine almış bulunduğunu söyleyen Bayar, her işte plan, program ve rasyonel çalışmayı temel alacaklarını, ileri teknik, sürat, dikkat, takip fikri ve öngörüşün çalışmalarının ana vasfı olacağını ifade etmiştir. Bayar, emniyet ve kültürün her iyi, her devamlı şeyin ana temeli olduğunu da vurgulamıştır. Bu anlamda, iç politikada Türk milletinin ortak emeli, milli ve ferdi faaliyetlerinin her sahada kesintisiz olarak devam ettirilerek bundan istenilen sonuçların alınması için mevcut güvenlik ve istikrar havasının devam ettirilmesini amaçladıklarını ifade etmiştir. Özel idarelere ve belediyelere, kalkınma mücadelesinde başarı oranlarını arttıracak dolayısıyla hayat pahalılığını ortadan kaldırıp, ucuzluk sağlayacak görevler vereceklerini söyleyen Bayar, üreticilerin durumunu iyileştirecek zirai asayiş kanun teklifini bu dönemde TBMM'ye yetiştirmeğe çalışacaklarını, belediyelerin belli başlı işlerini planlaştırarak uygulamaya koyacaklarını ve bunun kontrolünü yapacaklarını ifade etmiştir. Sağlık alanının her zaman üzerinde önemle durdukları milli bir mesele olduğunu belirten Bayar, sağlık alanındaki çalışmalara bir plan dahilinde genişlik vermek siyasetine devam edeceklerini ifade etmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 255-257)

Medeni bir toplumun temelinin, kanunlarının mutlak hakimiyeti ve fertleri arasındaki ilişkileri ileri hayat şartlarının gereklerine göre tanzim edebilmesidir diyen Bayar, adli sahada, güvenlik ve hak işleri ile ilgili konularda ve kanunlarda kolaylık, çabukluk, açıklık ve kesinliğin esas olması gerektiğini vurgulamış, hukuki mevzuatın ticari ve iktisadi işlerle yakın ilişkisine değinmiş ve kanunları ülkenin ekonomik gelişimine ve bugünkü iktisadi hareket gereklerine daha uygun bir hale koymak zaruretinde olduklarını söylemiştir. Bayar ziraat, iktisat, bayındırlık ve hatta maliye bakanlıklarının çalışma alanlarının birbirinin gücünü azaltmayacak hatta arttıracak şekilde merkezi bir koordinasyona tabi tutulmasının, akılcı çalışmanın doğal bir gereği olduğunu söylemiş ve bu doğrultuda çalışacaklarını belirttiikten sonra ziraat alanındaki hedeflerini şu şekilde sıralamıştır:

Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Kalkınma Politikaları

Topraksız çiftçi bırakmamak,

İş vasıtalarını arttırmak, iyileştirmek ve korumak,

Ziraat bölgelerine göre özel tedbirler almak,

Çok iyi ve ucuz ürün temin etmek. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 258-260)

Sözlerine devamla Bayar, Ekonomi Bakanlığının, parti programına göre kendi çalışma alanına giren konularda faaliyet içerisinde olduğunu söylemiş, bu faaliyetlerin esaslarını şu şekilde sıralamıştır:

-İç ve dış konjoktüre uygun bir ticaret politikası, planlı endüstrileşme, radikal bir maden politikası, toplu bir deniz programı, rasyonel çalışma havasını kuvvetlendirme.

-Ülkenin ticaret dengesinde aktif karakterini muhafaza etmesi,

-Ticaret politikasının, milli ve uluslararası konjoktüre daima uyacak halde tutularak dinamik kalması. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 263)

Bayar, endüstrileşmenin en büyük milli davalar arasında yer aldığını, büyük-küçük her çeşit sanayii kuracak ve işleteceklerini ve en başta ülke savunması olmak üzere ürünleri değerlendirmek ve en kısa yoldan en ileri ve refahlı Türkiye idealine ulaşabilmek amacıyla olduklarını belirtmiştir. Özel teşebbüs ve sermayenin bu gün için yapmadığı veya yapamadığı işlerde, milli korunmanın gerektirdiği konularda, milli güvenliği ve genel çıkarları sağlamak, özel teşebbüs ve sermayenin çeşitlenip, büyümesini kolaylaştırmak için de devletin iş başına geçeceğini ifade etmiştir. Bayar, Atatürk'ün yapılmasını istediği ikinci endüstrileşme planı içinde hazır olduklarını ve bütçe imkanlarını temin ettikten ve ikinci tetkikleri tamamladıktan sonra bunu TBMM'ye sunacaklarını da sözlerine eklemiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 266-267)

CHP'nin programındaki direktiflere göre milli kültür sisteminin gelişimine azami önemin verileceğini belirten Bayar, bu noktada en çok üzerinde durulacak ve en çok önem verilecek konunun, aile ocağından sonra milli kültür ile ilk temasın yaşandığı, ilköğretim olduğunu vurgulamıştır. İlköğretimde, en kabiliyetli ve en iyi yetişmiş öğretmenlerimizi bu iş için kullanacağız diyen Bayar, vatandaş eğitiminde, ilköğretimin önemine vurgu yapmıştır. Mesleki eğitimde ise Türkiye'nin gelişimi için gerekli elemanların yetiştirilmesinin amaçlandığını, gençlerin yetenek ve kabiliyetlerine göre üniversite eğitimi ile taçlanacak bir eğitim sürecine veya mesleki eğitime yönlendirilmesinin hedeflendiğini belirtmiştir. Güzel sanatlar ve spor alanındaki faaliyetleri ülke çapında yaygınlaştırmak istediklerini, bununla gerek fikir ve düşünce alanında gelişme sağlanması ve gerekse de sağlıklı bireyler yetiştirmeyi hedeflediklerini ifade etmiştir. Cumhuriyet Türkiye'sinin hiç değişmeyen dış politikasını, Atatürk'ün ortaya koyduğu ilkelerle, barış ve dostluk çizgisinde devam ettireceklerini ve

geliştirileceklerini söyleyen Bayar, Milletler Cemiyetine bağlılık ilkesinin dış politikanın temel dayanaklarından birisi olduğunu ifade etmiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 279-283)

Bayar'dan sonra söz alan İzmir milletvekili Halil Mentеше, Bayar'ın işinin bir yönden kolay, bir yönden de zor olduğunu ifade etmiştir. Mentеше'ye göre Bayar'ın işi kolaydır çünkü İsmet İnönü ülkenin bütün zorluklarını bertaraf etmiş ve ülkeyi barış ve güven içerisinde ilerleme rotasına sokmuştur, işte Bayar böyle bir ülkede işbaşına gelmektedir. Bununla birlikte şayet İnönü döneminde izlenen siyaseti takip etmez ve bunun üzerine yeni başarılar eklemeye ise de işinin zor olacağını belirtmiştir. Halil Mentеше'den sonra söz alan Muş milletvekili Hakkı Kılıçoğlu, Atatürk'ün Bayar'ı, İnönü'nün yerini doldurabileceğini bildiği için tercih ettiğini, Bayar'ın laf değil iş adamı olduğunu ve bunu daha önceki icraatlarında ispat ettiğini söylemiştir. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 284-287)

Kılıçoğlu'ndan sonra söz alan Afyonkarahisar milletvekili Berç Türker ve Elazığ milletvekili Fazıl Ahmet Aykaç da, Kılıçoğlu'nu onaylar nitelikte Bayar'a destek konuşmaları yapmışlardır. (Hükümetler-Programları ve Gen. Kur. Gör. 2013: 288-290)

4. Atatürk Sonrası Dönemin Genel Bir Değerlendirmesi

Atatürk'ün vefatı sonrası İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye, kalkınma hamlelerini II. Dünya Savaşı'nın gölgesi altında yapmaya çalışmıştır. Doğal olarak savaş Türkiye'nin kalkınma politikalarını olumsuz etkilemiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın dışında tutulması başarılı olmakla birlikte, savaş yıllarının getirdiği, yokluk, ekonomik ve toplumsal sıkıntılar temel eleştiri konularından biri olmuştur. Bu anlamda, savaşın etkilerini önlemek, ekonomik yönden gerekli koruyucu, savunucu önlemleri almak gerekçesiyle "Milli Korunma Kanunu" kabul edilmiştir. Diğer yandan bu kanunla hükümet, ekonomik faaliyetler üzerinde sıkı bir denetim de sağlamıştı. Bununla birlikte Köy Enstitülerinin kurulması ile vatandaş eğitiminde çok önemli bir adım atılmış (Demirel, 2009: 130; Turan 1999: 155-156), eğitime yapılan yatırımlar, ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmuştur.

Bu dönemdeki önemli kalkınma hamlelerinden birisi de tarım ürünlerinde yaşanan sıkıntıları ortadan kaldırmak, üretimi arttırmak amacıyla topraksız çiftçiye toprak edindirmeye yönelik atılan adımdır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında toprak ürünlerinin üretiminde ve dağıtımında yaşanan sıkıntılar yanında, çiftçinin içinde bulunduğu ekonomik problemler ve zengin toprak sahiplerine olan bağımlılığı ve vatandaşı bu bağımlılıktan kurtarma gerekliliği, topraksız çiftçiyi bir an önce toprak sahibi yapmanın önemini bir kez daha ortaya koymuştu.

Celal Bayar, hükümet programında bu soruna ilişkin olarak şunları söylemişti: "Topraksız çiftçi bırakmamak prensibi, parti programımızın 34. maddesine dayanır. Her çiftçi ailesinin

Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Kalkınma Politikaları

çalışarak geçinebileceği toprağa sahip olmasını vatan için sağlam bir temel ve imar esası saymaktayız.” Bu düşünce doğrultusunda hazırlıklara başlanmış ve “Çiftçiyi Topraklandırma Yasası”, 11 Haziran 1945'te TBMM'ce kabul edilmiştir. (Turan 1999: 170-173)

Hümanizmi esas alan kültür politikasının takip edildiği bu dönemde, ülkenin her tarafının demiryolu ağı ile örülmesi, Türk lirasının değerinin korunması, ülkenin ekonomik bağımsızlığı, yasa egemenliği ve toplumsal düzeni sağlamak yolunda politikalar izlenmeye çalışılmıştır. (Yılmaz 2015: 50)

1950'de yaşanan iktidar değişikliği ile CHP iktidarı, Demokrat Parti'ye bırakmış ve DP Adnan Menderes önderliğinde, CHP hükümetlerinin ekonomi alanında ağırlığını hissettiren devletçilik politikası yerine, özel teşebbüse daha çok imkan tanıyan yarı liberal bir anlayışla kalkınma politikalarını uygulamaya çalışmıştır. Kırsal ve tarımsal alanda hızlı bir makineleşme politikası izlenmiş, sulama ve enerji kaynakları elde etmek için çok sayıda baraj yapılmıştır. Yollar ve limanların inşası, okul, elektrik ve su gibi birçok hizmetin köy ve kasabalara ulaştırılması (Sitembölükbaşı 2004: 126), finans desteği, kredi kolaylığı, traktör ithali gibi tarımın modernleşmesine yönelik işler ile kırsal kesimin ekonomik faaliyetler içerisinde etkin rol almasının sağlanmasına çalışılmıştır. (İnan 2011: 48)

Menderes sonrası yeniden yapılanma süreci içerisinde; İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek, bu maksatla, milli tasarrufu arttırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planlarını yapmayı, devletin ödevi olarak hükme bağlayan 1961 Anayasası, bu doğrultuda iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmanın plana bağlanacağını ve kalkınmanın bu plana göre gerçekleştirileceğini belirtmiş (Kili ve Gözübüyük 1985: 184, 211) ve bu döneme kadar yaşanan sıkıntılar planlı kalkınmaya geçişi hızlandırmıştır ki bu amaca yönelik faaliyetleri organize etmek için de bir nevi kalkınma politikalarında bir danışma kurulu olarak görev yapan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştu (Bu teşkilat 2011 lağvedilip yerine Kalkınma Bakanlığı kurulana kadar görev yapmıştır).

Bu anlamda 1963 yılında başlayan planlı dönem ve uygulamaları, toplumsal ve ekonomik gerçeklikleri içerisinde barındırmış ve bunları daha bütüncül bir biçimde ele almıştır. (Çelik ve Çetiner 2019: 126) İlki 1963 yılında yapılan “kalkınma planları” beşer yıllık süreler için düzenlenmiş ve günümüze kadar on bir kalkınma planı yapılmıştır.

Kalkınma planlarının oluşturulmasında değişen eğitim yaklaşımları, bilim, teknoloji, mühendislik gibi disiplinleri bütünleştiren bir yöntem belirlenmiş, problemlerini çözmek için analitik, eleştirel, yaratıcı ve bilişsel düşünme becerilerini kazandıran hedefler ön plana çıkarılmıştır. Bu kalkınma planlarında kentleşme, nüfus artışı, yönetim, gelişen ticaret ağları, bölgesel politikalar gibi geniş yelpazede konular ele alınmış (Atakişi ve Cebeci 2022: 161) ve Türkiye'nin kalkınma politikaları, bu planlar dahilinde yürütülmeye çalışılmıştır.

Sonuç

Atatürk Dönemi hükümetleri, cumhuriyet tarihinin üç önemli ismi İsmet İnönü, Fethi Okyar ve Celal Bayar tarafından kurulmuştur. Bu süreç içerisinde birer hükümet Fethi Okyar ve Celal Bayar, diğer bütün hükümetler ise İsmet İnönü liderliğinde kurulmuşlardır.

Bu hükümetler vasıtasıyla ve o dönemin kısıtlı imkanları ile gerçekleştirilmeye çalışılan Türkiye'nin kalkınma hamlesinde Atatürk Dönemi genel olarak iki safhaya ayrılarak incelenmiştir. Dönemin ve ülkenin şartlarının belirlediği bu bölüşümde; Cumhuriyetin ilanından Dünya Ekonomik Buhranının etkilerinin ülke üzerinde görülmeye başlandığı birinci safha liberal, bunun sonrasında 1930'lu yıllardan itibaren başlayan ikinci safha ise devletçi politikaların uygulanmaya çalışıldığı dönemler olmuştur.

Tabi burada cumhuriyetin ilanından, ekonomik buhran sonrasına kadar olan dönemi ılımlı liberalizmin, ekonomik buhranın sonrasında uygulanan politikaları da ılımlı devletçiliğin uygulandığı dönemler olarak adlandırmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü örneğin İzmir İktisat Kongresi'nde, Türkiye'nin kalkınmasında özel girişimciliğin asıl itici güç olacağı belirtilmiş olmakla birlikte, devletin bu özel sektörü desteklemesi gerektiği de ilan edilmişti. Bununla birlikte, devletçilik politikasının uygulandığı ikinci safhadan özel sektör soyutlanmamış, aksine devlete ait kuruluşlar tarafından da desteklenmiştir. Yani ilk dönemde kamu kesiminin, ikinci dönemde ise özel girişimcilerin tamamen soyutlanması gibi bir durum söz konusu değildir.

Bu dönemdeki en önemli sorunlardan biri Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasının sağlanması idi. Atatürk önderliğinde dönemin hükümetleri, bu amaca uygun olarak, Türkiye'nin ekonomik altyapısını güçlendirmek ve ulusal kalkınmayı sağlamak için bir dizi program uygulamışlardır.

Yine, *"Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, iktisat zaferleriyle taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler sürüp gidemez, az zamanda söner"* sözünden de anlaşılacağı üzere, Atatürk'ün en büyük hedeflerinden birisi olan ekonomik bağımsızlığı sağlamak için çalışmalar başlattılar. Bu amaçla, ülkeyi salt tarım ülkesi olmaktan çıkarıp sanayi ekonomisine geçirmeyi hedeflediler. Bu noktadaki projelerle Türkiye'nin endüstriyel altyapısını güçlendirdiler.

Bu dönemde dış politikada bağımsız bir politika izlenmiş ve uluslararası kuruluş ve organizasyonlarda aktif rol oynanmıştır. Toprak reformundan sadece üretimi arttırmak değil, köylünün ekonomik bağımlılıktan kurtularak özgür iradesi ile yaşaması, hareket etmesi hedeflenmiştir. Tevhid-i Tedrisat gibi uygulamalarla eğitim sistemini modernleştirerek ve eğitime yatırım yaparak Türkiye'nin insan kaynağının geliştirilmesine ve bu şekilde ülkenin kalkınmasına çalışılmıştır.

Atatürk Dönemi Hükümet Programlarında Kalkınma Politikaları

Bu uygulamaları ile bir bakıma Atatürk'ün liderliğinde gerçekleşen Türkiye'nin her alanındaki bu dönüşüm, daha sonraki gelişmelere de bir temel oluşturmuştur.

Kaynakça

- Atakişi, Ahmet ve Atilla Cebeci. 2022. "Kalkınma Planlarının Kıyaslamalı Analizi: Türkiye Örneği". *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(2): 157-172.
- Çavdar, Tefvik. 2007. "Yitik Plan: 4. Kalkınma Planı". *Memleket Siyaset Yönetim*. 2(4): 30-43.
- Çelik, Onur, Sibel Çetiner. 2019. "Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Planları ve Kalkınma Planlarındaki Söylem Değişiklikleri". *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(3): 121-131.
- Demirel, Ahmet. 2009. "İsmet İnönü". ss. 124-133 içinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*. C. 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, (24 Nisan 1920 – 22 Mayıs 1950)*, 2013, C. I, Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- İnan, Süleyman. 2011. "Türk Siyasetinde Adnan Menderes", *Türk Yurdu*, 100 (289): 46-50.
- İnsel, Ahmet, 1996, *Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye, Kalkınma Sürecinde Devletin Rolü*, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnsel, Ahmet. 2006. "Düzen mi Kalkınma mı?". ss. 616-621 içinde *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. C. 5. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kili, Suna, Şeref Gözübüyük, 1985, *Senedi İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Küçük, Yalçın, 1971, *100 Soruda Planlama, Kalkınma ve Türkiye*, İstanbul: Çek Yayınevi.
- Sitembölükbaşı, Şaban. 2004. "Menderes, Adnan (1899-1961)". ss. 125-128 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV Yayınları.
- Turan, Şerafettin, 1999, *Türk Devrim Tarihi IV (10 Kasım 1938 -14 Mayıs 1950)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yaktı, Özlem, Perihan Ünlü Soylu. 2011. "İktisadî Kalkınma Yolunda Öncü Bir Danışma Organı: Âli İktisat Meclisi". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 12(47): 677-700.
- Yılmaz, Mustafa. 2015. "Millî Şef: İsmet İnönü". *Türk Yurdu*, 104 (333): 49-51.

